

نقش و منزلت زن در کتابهای درس فارسی مدارس آموزش و پرورش ایران (۱۳۸۶ هـ. ش)

دکتر سیف ا... سیف اللهی^۱، مریم ابراهیمی^۲

چکیده

انسان‌ها برای بقا و تداوم زندگی، نیازمند زندگی مشترک هستند. در کنار هم زیستن، زمینه ساز اجتماعی شدن می باشد. پذیرش نقش‌های اجتماعی توسط افراد یک جامعه موجب بروز رفتارها، هنجارها و ارزش‌هایی مشترک می‌شود که بخش مهمی از فرهنگ یک جامعه را تشکیل می دهد. در ادبیات شفاهی و نوشتاری هر جامعه ای، بخش مهمی از ساختار و کارکرد فرهنگ نهفته است. امروزه، اجتماعی شدن، از طریق نهاد آموزش و پرورش، با برنامه ریزی از پیش تعیین شده و با وسایل کمک آموزشی، که مهمترین آنها کتابهای درسی است، انجام می گیرد.

کتاب‌های درسی با توجه به موقعیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی هر جامعه ای تهیه و تدوین می شود. از طریق همین کتابهاست که بخش بیشتری از ارزش‌ها، رفتارها، دانش‌ها و مهارت‌های یک نسل به نسل‌های بعدی انتقال می‌یابد و یا حتی عامل دگرگونی و توسعه جامعه می شود.

بررسی‌هایی که در بسیاری از جوامع بر روی کتاب‌های درسی انجام گرفته، وجود کلیشه‌های تبعیض آمیز جنسیتی، مورد تأیید قرار گرفته است. در این تحقیق کتابها از طریق تحلیل محتوا و مشاهده مستقیم مورد بررسی و فرضیه عدم برابری شخصیت‌های زن و مرد، با توجه به اطلاعات جمع آوری شده مورد تأیید قرار گرفته است. کتاب‌های درس ادبیات فارسی مدارس از نظر فراوانی اسامی، مشاغل، تصاویر، واژه‌های جنسیتی، نوع فعالیت، صفات و ویژگی‌های هر دو جنس، و اطلاعات پس از ثبت در جداول و نمودارها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

از مجموع ۳۰۲۹ اسم استفاده شده ۱۶٪ اسامی مربوط به زنان و بقیه به مردان اختصاص یافته، از تعداد ۷۸۲ اسم مشاهیر، ۳۷ اسم مربوط به زنان و بقیه مربوط به مردان، از مجموع ۱۱۷۰ تصویر مربوط به انسان‌ها، ۲۴/۳ درصد تصاویر مربوط به زنان و بقیه به مردان تعلق دارد. از مجموع ۱۲۲ تصویر مشاهیر، تنها یک تصویر زن و ۱۲۱ تصویر مخصوص مشاهیر مرد است. از مجموع ۱۸۵۹ واژه جنسیتی بکار رفته در کتابها، ۲۴/۶ درصد واژه‌ها مربوط به زنان، و بقیه مربوط به مردان است؛ درصد بیشتر واژه‌های جنسیتی زنان، واژه‌های نسبتی مانند: مادر و زن می باشد.

در تدوین کتاب‌های درس ادبیات فارسی مدارس از ۸۸ مؤلف استفاده شده که ۲۲ مؤلف، زن و ۶۶ مؤلف مرد هستند. قابل توجه است که بیشتر مؤلفین زن، مربوط به کتاب‌های دوره ابتدایی است.

شغل درصد بیشتری از زنان شاغل در کتاب‌های مورد بررسی، «معلم» می‌باشد. از بررسی مجموع نمودارها و جداول مشخص شده که از نظر کمی و کیفی در هر زمینه به زنان، کم توجهی و متون و تصاویر بر پایه پیش‌دروزی‌ها و قالب‌های ذهنی مبتنی بر تبعیض جنسیتی تدوین شده اند.

واژگان کلیدی: نقش زن، منزلت زن، کتابهای درسی، آموزش و پرورش

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۱/۱۵

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۹/۲۰

۱- دانشیار گروه جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات (نویسنده مسئول)

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته جامعه شناسی

صورت مساله و هدف بررسی

ادبیات شفاهی و کتبی می تواند آینه تمام نمای نقش [۱] و منزلت [۲] زن در جامعه انسانی باشد. در این خصوص کتابهای درسی که رویکرد نظام اجتماعی را نسبت به جنسیت نشان می دهد، از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

آموزش و پرورش دو وظیفه عمده را، یعنی انتقال میراث فرهنگی از نسل قدیم به نسل جدید، و جایگزین نمودن افراد جامعه «اعم از زن و مرد»، بر عهده دارد. در این انتقال، هر یک از عناصر فرهنگی سهمی بر عهده دارند. یکی از این عناصر مهم فرهنگی، کتابهای درسی می باشد که در نظام آموزشی بطور هماهنگ برای استفاده یادگیرندگان تدوین شده است.

محتوای کتابهای درسی، شامل مجموعه ای از دانستنی ها، مهارتها، گرایشها و ارزشهایی است که یادگیرندگان باید در مدرسه و یا در محیط های آموزشی بیاموزند؛ از این رو اهمیت محتوای کتابهای درسی در جامعه مشخص می شود.

با توجه به تعریف نقش که می تواند نشان دهنده - انتظاراتی که جامعه از افراد دارد- باشد انتظار می رود آموزش و پرورش به عنوان نهادی که یکی از اصلی ترین اهداف آن اجتماعی کردن افراد است، بتواند به نقش اجتماعی زنان، که نیمی از نیروی جامعه انسانی اند، توجه داشته باشد تا متناسب با واقعیات اجتماعی، فرهنگی و نیازها و خواست های جامعه همسو باشد.

ادبیات هر کشوری بازتاب اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن کشور است؛ کتابهای درسی ادبیات فارسی در ایران نیز چنین نقشی دارند و باید بتوانند علاوه بر حفظ فرهنگ و ادبیات موجود، آن را به طور شایسته و قابل قبول به نسل های بعدی انتقال دهد.

در این مقاله سعی شده است که با تلفیق سه حوزه جامعه شناسی جنسیت، جامعه شناسی آموزش و پرورش و جامعه شناسی ادبیات، نقش و منزلت اجتماعی زن را در کتابهای درسی فارسی مدارس ایران مورد بررسی قرار گیرد.

هدف این بررسی شناسایی نقش و منزلت اجتماعی زن در فرهنگ و جامعه ایران است. دانش آموزان در سن نوجوانی و جوانی در خانواده و مدرسه با مهارتهایی چون چگونگی تعامل افراد در خانواده ها، نحوه مشارکت آنها در امور خانوادگی و همچنین پذیرفتن نقش های اجتماعی، آشنایی با تنوع نقش های اجتماعی و ... آشنا می شوند. یکی از راههای اجتماعی شدن افراد، آموزش این گونه مهارتها از طریق کتابهای درسی است. چنانچه ملاحظه می شود، یکی از

مهمترین نقش اجتماعی زنان در کتاب های درس فارسی مدارس، نقش معلمی آنان است و همچنین از لحاظ ارزش گذاری به منزلت زنان، فقط زن به عنوان مادر، منزلت و جایگاه خاصی دارد. حال آن که در جوامع توسعه یافته امروزی، می بینیم که زنان در عرصه های گوناگون اجتماعی، به ایفای نقش های گسترده و پا به پای مردان در توسعه پایدار کشور تلاش می کنند. زیرا اگر افراد تربیت شده در مدارس آماده پذیرفتن نقش های اجتماعی باشند، می توانند در زمینه های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، تخصصی، علمی و... به عنوان شهروند (چه مرد و چه زن) تلاش کنند. تردید نیست که با شناسایی و ارائه نقش، موقعیت و جایگاه واقعی انسانها از هر دو جنس به یادگیرندگان، می توان زمینه های رشد و توسعه همه جانبه کشور را فراهم آورد.

رویکرد نظری [۳]، پرسش ها و فرضیه های مطروحه در تحقیق

اجتماعی شدن [۴]، یکی از مهم ترین اهداف جوامع بشری بوده و هست. آنچه مسلم است، استقرار افراد جامعه در یک سلسله روابط و مناسبات اجتماعی [۵] بهینه و مطلوب و برخاسته از خواست ها و نیازهای آنان، روند اجتماعی شدن را تسریع می بخشد.

یکی از مسائل مهم اجتماعی در تعیین نقش و منزلت اجتماعی افراد جامعه انسانی، جنسیت آنهاست. زنان و مردان با بر عهده گرفتن نقش های اجتماعی متناسب با جنسیت شان، می توانند جامعه را در رسیدن به اهدافش کمک کنند؛ اما در شرایط کنونی جامعه، دستیابی به چنین شرایطی با موانع و تنگناهایی مواجه است.

از آنجایی که بیشترین مسئولیت اجتماعی کردن افراد توسط دو نهاد خانواده و مدرسه صورت می گیرد، ساختار [۶]، کارکرد [۷] و رویکرد این دو نهاد، در شناسایی وضعیت اجتماعی کردن افراد جامعه روشن می گردد.

با توجه به نقشی که زنان جامعه ایران در این دو نهاد ایفا می کنند و مسئولیت هایی تحت عنوان مادر و معلم بر عهده می گیرند، می توان پی برد که توجه به منزلت زن تا چه حد در جامعه، کاهش و یا فزونی مسائل اجتماعی پر اهمیت می باشد؛ ولی به نظر می رسد که اهمیت این قشر از افراد جامعه کمتر مورد توجه بوده است. با توجه به این نقطه نظر، می توان به اهمیت و تأثیر آموزش و پرورش پی برد.

عناصر تشکیل دهنده یک نظام آموزشی، اعم از مدیران، معلمان، کادر اداری، محیط آموزشی، ابزار کمک آموزشی و کتاب های درسی، هر کدام نقش مهمی را ایفا می کنند. در این میان کتاب های درسی - به سبب تأثیر گذاری بر روی مخاطب، - از اهمیت بیشتری برخوردارند. در بین کتاب های درسی، کتاب های فارسی به دلیل توجه به ادبیات کهن و دیرینه ایران و الزامی بودن تدریس این کتاب ها در تمام مقاطع، می تواند بهترین عنصر در رابطه با شناخت نقش و منزلت اجتماعی زن باشد. «عنصری پر اهمیتی» که متأسفانه از جانب تدوین کنندگان کتاب های درسی مورد بی مهری قرار گرفته است. در کتاب های درسی ادبیات فارسی، بخصوص در دوران متوسطه، از لحاظ کمیت، به زنان و موضوعات مربوط به زنان و یا حتی نویسندگان زن بی توجهی شده است. اگر تدوین کنندگان این کتابها به این نکته بیشتر توجه می کردند، شاید دختران جوان تربیت شده در این نظام آموزشی، جایگاه و منزلت خود را در جامعه بهتر می شناختند و به نقش بنیادی و کلیدی خود به عنوان زن و مادر، بیشتر پی می بردند و هویت انسانی خود را عمیق تر درک می کردند و به آن ها ارج می نهادند. در چنین حالتی، روابط انسانی افراد یک جامعه مستحکم تر و موجبات پیشرفت جامعه در تمام زمینه ها فراهم می شد.

جامعه ای که ما در آن زندگی می کنیم در سال های اخیر دچار دگرگونی های اجتماعی شده است. دگرگونی های اجتماعی و تضادهای ارزشی و بین نسلی، می تواند دغدغه فکری هر محقق باشد که در زمینه های اجتماعی فعالیت می کند. افراد جامعه کنونی بدون توجه به کارکردشان و تأثیری که می توانند بر اجتماع و اجتماعی کردن افراد بگذارند، کنار هم چیده شده اند و نقش های متفاوتی که هیچ مناسبتی با منزلت آنان ندارند، قرار گرفته اند. زنان نیمی از جامعه را تشکیل می دهند؛ اما به جایگاه و پایگاه اجتماعی زنان در این راستا کمتر توجه شده است.

آموزش و پرورش کشور به عنوان یکی از نهادهای مهم در اجتماعی کردن افراد و کتابهای درسی به منزله عنصری مؤثر در این نهاد باید مورد بررسی گسترده ای قرار گیرد. زیرا اگر محتوای کتب درسی منطبق بر اهداف آموزش و پرورش امروز و در راستای اجتماعی کردن افراد، تدوین شده باشد، نباید چنین ناهماهنگی مشاهده شود.

بنابراین می توان با ارزیابی کتاب های درسی، بخصوص کتاب های درسی فارسی - به جهت مشترک بودنشان در تمام مقاطع و رشته ها - علت کم توجهی به مسأله را ریشه یابی کرد. یکی از مراحل بنیادی در طراحی و تنظیم برنامه درسی مدارس، انتخاب محتوای کتب درسی است. منظور از محتوا، مجموعه ای از باورهای درست گرایشها، ارزشها و هنجارهایی است که دانش آموزان باید در مدرسه بیاموزند. با توجه به نقطه نظر های مطروحه فوق الذکر، در تنظیم کتابهای درسی، رعایت موارد ذیل لازم است:

- ۱- چه مطالبی در کتابهای درسی گنجانده شود؟
 - ۲- مطالب تحت چه ضوابط و معیارهایی انتخاب و سازماندهی گردد؟
 - ۳- آیا مطالب تهیه و تدوین شده می تواند تغییرات مطلوب و متناسب با اهداف از پیش تعیین شده در رفتار یادگیرنده به وجود آورد؟
 - متخصصین و نظریه پردازان برنامه ریزی درسی برای انتخاب و سازماندهی محتوای کتب درسی، ضوابط و معیارهایی را تعیین کرده اند از آن جمله:
 - ۱- محتوای برنامه های درسی، باید مطالب مربوط به میراث فرهنگی جامعه را دربرداشته باشد؛
 - ۲- باید با نیازها، مسایل و موضوعات مهم زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی ارتباط داشته باشد؛
 - ۳- پایه هایی برای یادگیری مستمر و آموزش های بعدی باشد؛
 - ۴- طوری انتخاب شود که فرصت مناسب برای انواع فعالیت های یادگیری را فراهم آورد؛
 - ۵- بر پایه هدفهای مشخص و شفاف تعیین شده باشد.
- با توجه به رویکرد فوق الذکر، می توان به این نتیجه رسید که اگر در محتوای کتابهای درسی آموزش و پرورش، که هدف نهایی آن اجتماعی کردن افراد است، موارد بالا وجود نداشته باشد، این نهاد نمی تواند بخوبی کارکرد مؤثری در نظام اجتماعی ایفا کند.
- با بررسی و تحلیل کتابهای درسی مدارس کشور بایستی به دو نتیجه مهم رسید:
- ۱- محتوای کتابهای درسی تا چه حد توانسته یادگیرندگان نظام آموزشی کشور را جامعه پذیر نماید؟

۲- با تحلیل و بررسی این کتابهای می توان به چستی معرفت شناسانه فرهنگ جامعه ای که نهاد آموزش و پرورش برگرفته از آن نظام است پی برد.

برای اجرای تحقیق باید از بین کتاب های درسی، کتاب هایی به عنوان نمونه [۸]، انتخاب می شد. بنابراین کتاب های فارسی به علت ویژگی های زیر، بیشتر می توانست با اهداف خرد و کلان تحقیق مرتبط باشد زیرا:

۱- ادبیات نشانه فرهنگ معنوی هر کشور است؛

۲- زبان هر جامعه پر از نمادها و نشانه هایی است که می تواند بازتاب باورها، ارزش ها و هنجارهای اجتماعی آن جامعه باشد؛

۳- در بین کتاب های درسی، کتابهای فارسی، به علت آموزش همگانی و الزامی تمام دوره های تحصیلی، تعداد زیادتری از یادگیرندگان را در بر می گیرد.

مراحل و روش انجام تحقیق

با توجه به تحلیل محتوای کتابهای درسی و دقت نظر در تصاویر و نوشته های آنها، به تجزیه و تحلیل آنها پرداخته شده است.

هر کتاب به تفکیک مورد بازنگری شده و نوشته ها و تصاویر آن از نظر جنسیت و چگونگی ارائه شخصیت های زن و مرد مورد بررسی قرار گرفته اند.

در هر کتاب ابتدا به طور عام، اسامی متعلق به مردان، زنان و فراوانی هر یک از اسامی، در متون بررسی شده و سپس اسامی افراد خاص (نخبگان گروههای اجتماعی و فرهنگی) مورد بررسی قرار است. در بین متن ها به واژه های جنسیتی مربوط به زنان و مردان پرداخته شده و آنان از لحاظ واژه های نسبی، عامیانه و ... مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند.

تعداد تصاویر اختصاص یافته به زنان و مردان نیز به تفکیک تصاویر خاص (شخصیت های مذهبی، دینی، علمی، ادبی و ...) و تصاویر عام شمارش شده است.

در پایان هر کتاب، جدول ها و نمودارهای مربوط به این شمارش ها ترسیم و در لابلای نوشته ها و تصاویر به جستجوی چگونگی رایج شخصیت های مرد و زن و چگونگی ایفای نقش هر یک از این دو جنس پرداخته شده است. در این خصوص، پیش داوری ها و قالب های ذهنی مبتنی بر تفاوت بین دو جنس و فضای اجتماعی و فرهنگی و حتی فیزیکی زنان و مردان در متون و

تصاویری که بر آنان احاطه داشته اند، مورد بررسی و مشاغل هر یک از دو جنس نیز مورد توجه قرار گرفته است. همچنین دیدگاه ها و نگرش ها در مورد زن و مرد - که از طریق نوشته ها و تصاویر به آنها نگریسته شده اند - مورد توجه بوده است. کتابهای مورد بررسی در این فصل شامل:

- ۱- کتابهای فارسی دوره ابتدایی شامل ۵ کتاب؛
- ۲- کتابهای فارسی دوره راهنمایی شامل ۳ کتاب؛
- ۳- کتابهای ادبیات فارسی عمومی دوره متوسطه شامل ۳ کتاب.

مفاهیم به کار رفته در تحقیق

نقش اجتماعی [۹]

- **تعریف مفهومی:** فعالیتی که در جامعه بر عهده فرد یا گروهی از افراد قرار دارد. در تعریفی دیگر، نقش اجتماعی را به معنای انتظاراتی می‌دانند که باید دارند موقعت یا پایگاه اجتماعی، آن انتظارات را برآورده سازد. «سایت وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، معاونت غنی سازی اطلاعات و ارتباط آموزشی»
- **تعریف عملیاتی:** تعریف عملیاتی عبارت است از: وظایفی که زنان به عنوان عضوی از جامعه در کتاب ها بر عهده دارند. این نقش که می‌تواند در مشاغل اختصاص یافته به زنان نشان داده شده باشد. شامل: معلم، پزشک و ... یا وظیفه مادربودن و امثال آن است.

منزلت اجتماعی [۱۰]

- **تعریف مفهومی:** به پایگاه اجتماعی یک فرد در یک گروه و یا رتبه یک گروه در مقایسه با گروه های دیگر اطلاق می‌شود؛ همین پایگاه منزلتی فردی است که حقوق و مزایای یک شخص را معین می‌کند. «درآمدی بر جامعه شناس با ترجمه محسن ثلاثی صفحه ۵۷».
- **تعریف عملیاتی:** از لحاظ عملیاتی منزلت به واژگانی مربوط می‌شود که به شخصیت های زنان در کتاب نسبت داده شده است و ارزشی است که آن ها در کتاب ها از لحاظ کمی و کیفی دارند؛ واژگانی مانند: مهربان، زنیکه؛ تمیز و ..

کتابهای فارسی

- **تعریف مفهومی:** شامل کتبی هستند که در دوره ابتدایی برای آموزش خواندن و نوشتن و در دوره های بالاتر جهت خزانه واژگان دانش آموزان و آموزش ادبیات فارسی مورد استفاده قرار گرفته و از محدود کتابهایی است که در تمامی سالهای آموزش عمومی، دانش آموزان به مطالعه

آن می پردازند.

• **تعریف عملیاتی:** بطور دقیق تعداد و کتاب را شامل می شود:

- کتابهای فارسی مقطع ابتدایی (۵ کتاب از ۹ کتاب)

- کتاب های فارسی مقطع راهنمایی (۳ کتاب)

- کتاب فارسی مقطع متوسطه (۳ کتاب ادبیات فارسی عمومی از بین ۹ کتاب)

پرداختن

• **تعریف مفهومی:** پرداختن به مفهوم صحبت کردن و از چیزی ذکری به میان آوردن است.

پرداختن می تواند به شیوه های مختلفی صورت بگیرد و توجهات را به خود جلب کند؛ مثل بکار بردن اسامی زنانه و مردانه، استفاده از تصاویر و نقاشی ها.

• **عملیاتی:** پرداختن به زنان در این پژوهش در ۴ بعد مورد بررسی قرار گرفته است:

۱- **بکار بردن اسامی زنانه:** شامل اسامی خاص زنانه، اسامی شاعران و نویسندگان زن،

اسامی مقدسین زن و اسامی مشاهیر زن.

۲- **به کاربردن مشاغل برای زنان:** که شامل معلمی و غیرمعلمی است.

۳- **استفاده از تصاویر زنان:** شامل تصاویر مشاهیر و مقدسین و تصاویر و نقاشی های عمومی

است.

۴- **واژه های جنسیتی:** شامل نسبت ها (خواهر، مادر بزرگ، مادر و ...)؛ القاب (شامل

حضرت و ...)؛ اسامی شغل (خانم آموزگار)؛ اسامی تشبیهی (مثل تشبیه عروس به خورشید) و

اشیاء جنسیتی (مثل چادر نماز) است.

مستندات مطالعات اسنادی

اسامی

جدول شماره (۱) فراوانی و درصد فراوانی اسامی زنان و مردان در کتاب های فارسی مقاطع سه گانه

	مؤلفان		مشاهیر		مقدسین		شاعران و نویسندگان		اسامی خاص		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
مرد	۶۴	۲/۱۱	۷۴۵	۲۴/۵۹	۲۷۶	۹/۱۱	۲۶۸	۸/۸۴	۱۱۹۱	۳۹/۳۱	۲۵۴۴	۸۳/۹۸
زن	۲۴	۰/۷۹	۳۷	۱/۲۲	۱۷	۰/۵۶	۸۲	۲/۷۰	۳۲۵	۱۰/۷۲	۴۸۵	۱۶/۰۱
کل	۸۸	۲/۹	۷۸۲	۲۵/۸۱	۲۹۳	۹/۶۴	۳۵۰	۱۱/۵۵	۱۵۱۶	۵۰/۰۴	۳۰۲۹	۱۰۰

در کتب فارسی مقاطع سه گانه، به طور کلی از ۳۰۲۹ اسم استفاده شده است. از این تعداد، ۸۳/۹۸ درصد به مردان، ۱۶/۰۱ درصد به زنان اختصاص دارد. ۲/۹ درصد این اسامی، مؤلفان کتاب های درسی هستند. ۲/۱۱ درصد این مؤلفان را مردان و ۰/۷۹ درصد را زنان تشکیل می دهند. ۲۵/۸۱ درصد از اسامی نیز اسامی مشاهیر است. مشاهیر مرد ۲۴/۵۹ درصد، و اسامی و مشاهیر زن، ۱/۲۲ درصد اسامی بوده اند. ۹/۶۴ درصد کل اسامی مقدسین که ۹/۱۱ درصد مذکر و ۰/۵۶ مؤنث بوده اند. ۱۱/۵۵ درصد اسامی، اسامی شاعران و نویسندگان متون کتاب ها بوده اند که ۸/۸۴ درصد آنان را مردان، و ۲/۷ درصد را زنان تشکیل می دهند. از مجموع ۵۰/۰۴ درصد اسامی خاص، ۳۹/۳۱ درصد اسامی مردانه و ۱۰/۷۲ درصد اسامی زنانه بوده است.

تصاویر

جدول شماره (۲) فراوانی و درصد فراوانی تصاویر زنان و مردان در کتاب های فارسی مقاطع سه گانه

	مشاهیر		مقدسین زن		عمومی		نقاشی کلی		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
مرد	۱۲۰	۱۰/۲۷	۸	۰/۶۸	۶۰۶	۵۱/۸۸	۱۵۰	۱۲/۸۴	۸۸۴	۷۵/۶۸
زن	۲	۰/۱۷	۰	۰	۲۰۵	۱۷/۵۵	۷۷	۶/۵۹	۲۸۴	۲۴/۳۱
کل	۱۲۲	۱۰/۴۴	۸	۰/۶۸	۸۱۱	۶۹/۴۳	۲۲۷	۱۹/۴۳	۱۱۶۸	۱۰۰

در مجموع کتب فارسی مقاطع سه گانه، از ۱۱۶۸ تصویر مربوط به مردان یا زنان استفاده شده که سهم زنان از تصاویر، ۲۴/۳۱ درصد، و سهم مردان ۷۵/۶۸ درصد است. ۱۰/۴۴ درصد تصاویر مربوط به تصاویر مشاهیر، که ۱۰/۲۷ درصد مشاهیر مرد و ۰/۱۷ درصد مشاهیر زن هستند. ۰/۶۸ درصد تصاویر مربوط به تصاویر مقدسین، که همه مرد هستند. ۶۹/۴۳ درصد تصاویر، تصاویر

۵۸..... پژوهش نامه علوم اجتماعی، سال دوم، شماره اول، بهار ۱۳۸۷

عمومی، که ۵۱/۸۸ درصد تصاویر مردان، و ۱۷/۵۵ درصد تصاویر زنان است. نقاشی های کلی هم ۱۹/۴۳ درصد تصاویر را تشکیل می دهند که ۱۲/۸۴ درصد این نقاشی ها مربوط به مردان و ۶/۵۹ درصد مربوط به زنان است.

واژه های جنسیتی

جدول شماره (۳) فراوانی و درصد فراوانی واژه های جنسیتی در کتاب های فارسی مقطع سه گانه

	نسبتی		لقاب		شغلی		اشیاء		اسامی عام		کل
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
مرد	۴۷۹	۲۵/۷۶	۴۱۴	۲۲/۲۷	۴۸	۲/۵۸	۱۳	۰/۶۹۹	۴۴۷	۲۴/۰۴	۱۴۰۱
زن	۱۳۴	۷/۲	۶	۰/۳۲	۹	۰/۴۸	۲۸	۱/۵	۲۸۱	۱۵/۱۱	۴۵۸
کل	۶۱۳	۳۲/۹۷	۴۲۰	۲۲/۵۹	۵۷	۳/۰۶	۴۱	۲/۲	۷۲۸	۳۹/۱۶	۱۸۵۹

در مجموع کتاب های فارسی مقطع سه گانه، ۱۸۵۹ واژه جنسیتی به کار رفته که ۷۵/۳۶ درصد آنها مربوط به مردان و ۲۴/۶۳ درصد مربوط به زنان است. ۳۲/۹۷ درصد این واژه ها، واژه های نسبتی هستند که ۲۵/۷۶ درصد نسبت های مردانه و ۷/۲ درصد نسبت های زنانه بوده اند. ۲/۵۸ درصد واژه ها به مردان و ۰/۴۸ درصد به زنان اشاره ای شخصی داشته اند و ۲/۲ درصد از واژه ها وسایل و اشیایی بوده که به یکی از دو جنس مربوط است. اشیاء زنانه ۱/۵ درصد و اشیاء مردانه ۰/۶۹ درصد از واژه ها را تشکیل می دهند. ۳۹/۱۶ درصد واژه ها نیز به اسامی عام اشاره دارند که ۲۴/۰۴ درصد مربوط به مردان و ۱۵/۱۱ درصد مربوط به زنان بوده است.

شغل

جدول شماره (۴) فراوانی و درصد فراوانی شغل ها در کتب فارسی مدارس

	معلم		غیرمعلم		کل	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
مرد	۱۳	۱۰/۵۶	۸۱	۶۵/۸۵	۹۴	۷۶/۴۳
زن	۱۶	۱۳	۱۳	۱۰/۵۶	۲۹	۲۳/۵۷
کل	۲۹	۲۳/۵۷	۹۴	۷۶/۴۲	۱۲۳	۱۰۰

از مجموع ۱۳ شغلی که در کتب فارسی دوره ابتدایی نام برده شده، ۷۶/۴۱ درصد مشاغل مردان و ۲۳/۵۷ درصد مشاغل زنان بوده است. در کل ۲۳/۵۷ درصد مشاغل معلم، و ۷۶/۴۲ درصد غیر معلم بوده اند. از این شغل های معلمی، ۱۰/۵۶ درصد به مردان و ۱/۱۳ به زنان اختصاص دارد.

نقش و منزلت زن در کتابهای درس فارسی مدارس آموزش و پرورش ایران..... ۵۹

از بین شغل های غیر معلمی ۶۵/۸۵ درصد به مردان، و ۱۰/۵۶ درصد به زنان اختصاص دارد. آمارهای شغل فقط مربوط به کتاب ها دوره ابتدایی است. در کتاب های دوره راهنمایی و دبیرستان به علت تخصصی بودن دروس ادبیات فارسی، کمتر به شغل توجه شده است.

یافته های برگرفته از مطالعات اسنادی

یافته های برگرفته از مطالعه کتابهای فارسی دوره ابتدایی

بیان تصویری کتابها

به طور کلی، کتاب های فارسی دوره ابتدایی را از لحاظ نقش و منزلت اجتماعی زن می توان به شرح زیر تحلیل و تبیین کرد:

مهم ترین ویژگی این کتاب ها، استفاده از تصاویر در ابعاد وسیع است. بیشتر این تصاویر نقاشی است. بنابراین دانش آموزان، به خصوص در کلاسهای اول و دوم، قبل از خواندن متون تصاویر را مشاهده می کنند.

در تصاویر نقاشی شده افراد، از لحاظ کمی به دختران و زنان کمتر از مردان و پسران توجه شده است.

بیشتر تصاویر مربوط به زنان در محیط خانه و مدرسه است. دختران کوچک در خیابان به ندرت تنها هستند. در تصاویر کتاب، از حضور اجتماعی زنان در جامعه خبری نیست. بجز یک مورد استثنا در کتاب دوم دبستان که تصویر کوچک از زنی با لباس سفید پرستاری دیده می شود. هیچ تصویر دیگری از حضور زنان در جامعه به جز معلمی وجود ندارد. در حالی که کتاب پر از تصاویر مردانی است که مشغول فعالیت های اجتماعی هستند. در تصویرهای کتاب، بیشتر زنان مادرانی نشان داده شده اند که در خانه مشغول کار می باشند یا در بیرون خانه در حال خرید مواد غذایی هستند.

در تمام تصاویر، مادران فقط مادرانی مهربان و قابل ستایش هستند. ولی پدران، هم پدر و هم مردانی فعال و پرکار و در حال مطالعه و اندیشه در محیط های اجتماعی و یا حتی در محیط های خانوادگی.

در تمام تصاویر کتابهای فارسی ابتدایی، بجز یک مورد؛ (دختر کوچکی در طبیعت) زنان و دختران با حجاب دیده می شوند. حتی در محیط خانه کمتر زنانی را با لباس های گلدار و یا حتی روسری می بینیم. پوشش بیشتر زنان و دختران ماتو و مقنعه است. نکته جالب این است که در

بعضی مواقع سرپرندگان و حیوانات نیز روسری است. در تمام تصاویر، زنان در حال انجام کارهای خانه و مراقبت از کودکان هستند. حتی در محیط های تفریحی و یا خیابان و پارک، زنان و دختران در حال آماده کردن وسایل پذیرایی از مردانی می باشند که در حال تفریح (ماهگیری یا فوتبال و) هستند.

دختران کوچک در بیرون خانه هرگز بدون مراقب و سرپرست دیده نمی شوند. اما پسران در حالی که بسیار فعال اند، به شکل قابل ملاحظه ای آزاد و رها هستند. در بیشتر تصاویر کتاب، صورت دختران کمتر دیده می شود، به خصوص در محیط های مدرسه و کلاس، فقط در کتاب فارسی سال دوم تصویر شاد و پرتحرک از کودکان دختر را می بینیم.

هیچ تصویری از مشاهیر ادبی، علمی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و ورزشی زنان، در هیچ یک از کتاب های درسی فارسی ابتدایی وجود ندارد. اما تصاویر زیادی از شعرا، نویسندگان، دانشمندان، افراد برجسته سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و دینی یا ورزشکاران مرد وجود دارد. در تصاویر، پسر بچه ها در حال ورزش و بازی هستند و در حال انجام ورزش هایی مثل کاراته، اسب سواری و فوتبال و... ولی دختران آرام و بی تحرک اند و تنها صحنه های ورزشی از دختران، مربوط به دو دختر در حال پینگ پنگ می باشد. بازی بیشتر دختران عروسک بازی است.

یافته های برگرفته از تحلیل و تبیین متون کتابها

متون کتاب فارسی دوره ابتدایی، کمتر جنبه ادبی دارد و بیشتر از داستان های ساده و قابل درک برای این گروه سنی استفاده شده است.

آثار نظمی نیز مربوط به کودکان است. شاعران و نویسندگان این متون بیشتر مرد هستند. زن در اشعار، فقط مادر است که از مقام والای او در اشعار کتب درسی فارسی، با ستایش یاد می شود.

در متون فارسی، زنان فقط مادرند یا معلم؛ ولی مردان پدرانی هستند که فعالیت های اجتماعی در بیرون خانه دارند. همیشه مادران در خانه می مانند و پدران به سرکار می روند.

تمام دانشمندان، ورزشکاران، شاعران، نویسندگان، رزمندگان جبهه ها، مبارزان دوران انقلاب و... مرد هستند. از هیچ زن دانشمند، مبارز، نویسنده، شاعر و یا ورزشکار در هیچ یک از کتابهای فارسی دوره ابتدایی یاد نشده است.

در هیچ متنی از متون، یادی از بزرگان زن دین اسلام نشده است؛ ولی داستان هایی از پیامبر اسلام (ص)، امیرالمؤمنین (ع)، امام حسین (ع) و... موجود است.

در محیط مدرسه، دانش آموزان پسر، بیشتر حول مباحث علمی، اجتماعی، سیاسی و... صحبت می کنند. ولی دختران بیشتر در حال گوش دادن به افتخارات بزرگان ادبی، دینی، سیاسی، علمی و... هستند.

در مورد مشاغلی که زنان در تصاویر کتاب دارند بجز موارد خاص مثل تصویر زنی با لباس سفید، یا زنان شالی کار و زنی که راهنمای کتابخانه است بیشتر زنان، معلم یا مدیر مدرسه می باشند؛ ولی مردان دارای شغل های متعدد و زیادی مثل فروشنده، پلیس، کارمند، کشاورز، مهندس، دکتر و هستند.

بطور کلی، می توان گفت به زنان در کتاب های درس فارسی مدارس ابتدایی از لحاظ کمی بیشتر از کتاب های دوره راهنمایی و متوسطه توجه شده است؛ ولی دختران در این کتاب ها، غیر فعال، خجالتی، باهوش پایین، مهربان، مطیع، ناآگاه؛ آرام؛ منظم و مرتب و همیشه نیازمند مراقبت بزرگترها هستند و پسران بسیار فعال، کوشا، هوشمند، کنجکاو، در حال فعالیت، ورزشکار، ماجراجو، حلال مشکلات و... می باشند.

زنان در این کتاب ها بیشتر مادرند؛ مادر قابل ستایش است؛ و چون مادر است، دیگر نمی تواند هیچ چیز دیگر باشد؛ زنانی که در خانه تنها وظیفه شان مراقبت و نگهداری از دیگر اعضای خانواده است. حتی دختران کوچک در محیط خانه بیشتر به مراقبت از کودکان و یا به نظافت امور خانه می پردازند و نهایتاً تنها بازیشان عروسک بازی است.

ولی مردان در این کتاب ها علاوه بر پدر بودن فعالیت های اجتماعی زیادی دارند. پدران در خانه حاکم هستند.

در بین کتاب های درس فارسی ابتدایی، کتاب فارسی سال دوم چه از بعد کمی و چه از بعد کیفی و توجه به زنان در سطح بالاتری از بقیه کتاب ها قرار دارد.

قابل توجه این که در این کتاب از مؤلفان و تصویرگران زن بیشتری نسبت به بقیه کتابها استفاده شده است.

زن در بین کتاب های درس فارسی مدارس، کتاب فارسی پنجم ابتدایی سال ۱۳۸۴ در این تحقیق مورد پژوهش و در سال بعد، مانند بقیه کتاب ها، کتاب مزبور مورد بازنگری قرار گرفت. در کتاب بازنگری شده، تفاوت های قابل توجهی از لحاظ تصاویر و متون دیده می شود. کتاب های دوره ابتدایی از ۵ سال قبل تغییرات زیادی پیدا کرده است. آخرین کتاب تغییر یافته، کتاب فارسی پنجم بوده است.

یافته های بر گرفته از مواد کتابهای فارسی دوره راهنمایی:

کتاب های ادبیات فارسی در دوره راهنمایی، به قصد تعلیم زبان آموزشی و آموزش ادبیات تدوین شده است؛ بنابراین نسبت به کتابهای دوره ابتدایی، اختصاصی تر می باشد. ادبیات را می توان به دو بخش نظم و نثر تقسیم کرد. اشعار به کار رفته در کتابهای ادبیات فارسی دوره راهنمایی، شامل اشعاری از شاعران کهن که بیشتر اشعارشان قصیده و غزل ... و تعدادی از اشعار شاعران معاصر می باشد.

متون درس ادبیات به شیوه نثر نیز از نویسندگان کهن و معاصر ایرانی و گاهی ادبیات ترجمه شده به نثر فارسی جهان می باشد.

تمام اشعار و متون کتاب مربوط به نویسندگان و شعرای مرد می باشد و فقط دو شعر از شاعره توانای ایران؛ پروین اعتصامی، و یک نثر نوشته خانم ترانه ابراهیمی است. مؤلفان کتابهای فارسی دوره راهنمایی، همگی مرد می باشند و از هیچ مؤلف یا تصویرگر زن در این کتابها استفاده نشده است.

بطور کلی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی شاید بتوان گفت بطور غیر عمد، زنان حذف شده اند. از لحاظ کمی تعداد مطالب مربوط به زنان بسیار اندک است؛ بنابراین نمی توان در مورد نقش و منزلت اجتماعی زنان کتاب سخن گفت. در چند مطلب کوچکی که در رابطه با زنان آمده است، بیشتر زنان مادر هستند، مادرانی که قدرت هیچ عملی را ندارند و فقط می توانند نگران فرزندان و همسر خود باشند و یا مادران شهدا و یا همسران شهدا هستند. در درس مربوط به ماری کوری نیز بعد مادری آن زن بیشتر از دانشمند بودن او مورد توجه قرار گرفته است.

نکته جالب این که حتی در متونی که از بزرگان اسلام یا وقایع تاریخی اسلام وجود دارد، به نام هیچ کدام از زنان بزرگ اسلام اشاره نشده است.

بنابراین زنان حتی اگر دانشمند باشند، مادر خوبی هستند تا انسان والای دینی و علمی. اما مردان به عنوان مردان دانشمند، عالم، هنرمند، سیاستمدار، مبارز، رزمنده، شجاع، دلیر، با اخلاق و... هستند و هیچ اشاره به این که آیا آنان پدران خوبی نیز بوده اند، نشده است. محتوای کتاب ها شامل ۷ فصل است:

۱. اسلام و انقلاب اسلامی، ۲. آشنایی با طبیعت، ۳. جلوه های زندگی، ۴. مردم شناسی، ۵. اخلاق، ۶. هنر، ۷. علم.

مطالب فصل اول عبارتند از: اسلام و انقلاب اسلامی، بزرگان اسلام، آموزه های دینی، مشاهیر سیاسی ایران، رزمندگان و شهدا. اما در هیچ درسی نامی از هیچ زنی برده نشده است.

فصل دوم، بیشتر به آشنایی با طبیعت، اختصاص یافته است در این فصل اشعاری از سهراب و نیما ... دیده می شود؛ ولی هیچ اثری از آثار نویسندگان و شعرای زن در رابطه با طبیعت دیده نمی شود.

مطالب فصل سوم، شامل جلوه های زندگی، شامل داستان های مقاومت انسانی است که در مسیر زندگی با سختی های فراوان بر مشکلات فایق آمده و به هدف خود، تحصیل، مبارزه و ... رسیده اند. تمام شخصیت های این داستان ها مردان هستند و زنان در هیچ کدام از داستان ها حتی نقش حاشیه ای ندارند.

تنها در درس مربوط به پهلوان (فارسی سوم راهنمایی) اشاره کوچکی به مادر شخصیت داستان شده که گریان و بیچاره برای نجات فرزندش فقط دعا می کند. در این فصل از متون نظم، و دلاوری های رستم و سهراب اشعاری آمده است.

در فصل مردم شناسی: متن ها در رابطه با زندگی مردم ایران و آداب و رسوم ایشان، مشکلات عشایر ایران ... می باشد. در هیچ متنی از مسائل مربوط به زنان در هر قوم و یا طایفه ای صحبت به میان نیامده است.

تصاویر مربوط به این فصل، همگی مربوط به مردان است و تصاویر کمی از زنان آن هم بسیار کم رنگ بیشتر از پشت، سوار بر اسب و در جمع دیده می شوند. تنها تصویر واضح از زن، تصویر دخترک کوچکی است که از پنجره خانه به بیرون نگاه می کند.

در فصل مربوط به اخلاق، زندگی اخلاقی مردان بزرگ دینی، علمی و فرهنگی ایران و اسلام به نگارش در آمده است. در هیچ متنی نامی از هیچ زنی نیامده است. نکته جالب این که در این فصل (کتاب دوم راهنمایی)، درسی با نام خوی مردان خدا به چشم می خورد.

در فصل مربوط به هنر، زندگی نامه چند تن از مشاهیر هنری ایرانی و غیر ایرانی مثل چارلی چاپلین و ... دیده می شود. در هیچ کدام از متون مربوط به این فصل، در هر سه کتاب راهنمایی، نام هیچ زن هنرمندی دیده نمی شود.

آخرین فصل این کتاب ها که مربوط به علم است؛ از تعداد زیادی دانشمند ایرانی و غیر ایرانی کهن و معاصر یاد شده و یا گوشه ای از زندگی آن ها به نگارش در آمده است. تنها زن عالم یاد شده در این سه کتاب دوره راهنمایی، داستان کوتاهی در رابطه با ماری کوری تحت عنوان؛ مشهورترین بانوی دانشمند جهان، آورده شده است.

مؤلفان کتاب های دوره راهنمایی همگی مرد هستند و نام هیچ زنی در بین مؤلفان کتابها دیده نمی شود.

در میان نویسندگان متن ها و شاعران شعرها نیز از تعداد کمی زن استفاده شده و درصد بیشتر این نویسندگان مردان هستند.

یافته های برگرفته از مطالعه کتاب های ادبیات فارسی (۱، ۲ و ۳) دوره متوسطه عمومی

کتاب های ادبیات فارسی دوره متوسطه عمومی با هدفهای کمی و کیفی زیر تهیه و تدوین شده است:

- ۱- آشنایی با آثار بزرگان ادبی، دینی، عرفانی و علمی گذشته و معاصر ایران و جهان؛
- ۲- آشنایی با مفاهیم، نکات و ظرایف ادبی و توانایی به کارگیری درست آنه؛
- ۳- آشنایی با جلوه های گوناگون ساختاری و محتوایی ادبیات فارسی؛
- ۴- توانایی درک و بیان افکار، ارزش و مفاهیم و پیام های متون ادبی گذشته و حال؛
- ۵- توانایی تشخیص و بکارگیری نکات بلاغی در متون ادبی؛

۶- توانایی تطبیق و مقایسه آثار ادبی ایران و جهان؛

۷- تکلیف عواطف از راه مطالعه متون ادبی.

این هدفها در ۹ فصل به دانش آموزان دختر و پسر ارائه شده است. این ۹ فصل عبارتند از: فصل اول: انواع ادبی^(۱)، فصل دوم: ادبیات داستان سنتی، فصل ۳: ادبیات پایداری، فصل ۴: ادبیات جهان، فصل ۵: انواع ادبی^(۲)، فصل ششم: فرهنگ و هنر، فصل هفتم: ادبیات دوران جدید مشروطه، فصل هشتم: سفرنامه حسب و حال و زندگی نامه و فصل نهم: ادبیات فارسی برون مرزی. همه مؤلفان این کتاب ها مرد هستند.

کتاب را از لحاظ متون ادبی به دو بخش نثر و نظم می توان تقسیم بندی کرد.

بیشتر نویسندگان متن های ادبی (نثر و نظم) مرد می باشند.

در هر کتاب، یک شعر از خانم راکعی، که در رابطه با امام خمینی می باشد-، استفاده شده است. همچنین متن کوتاهی از نوشته های خانم سیمین دانشور در رابطه با دوران انقلاب، در کتاب ادبیات فارسی ۳ آورده شده است و بالاخره یکی دو شعر کوتاه از خانم پروین اعتصامی در این کتاب ها دیده می شود.

متن ترجمه شده ای نیز از یک نویسنده زن فرانسوی در یکی از کتاب ها آمده است. بقیه متون که حدود ۲۰۰ متن شامل نظم و نثر و ترجمه متون خارجی است، مربوط به شعرا و نویسندگان مرد ایرانی (معاصر و کهن) و خارجی است.

از لحاظ کمی، در این کتاب ها آنقدر به زنان بی توجهی شده که نمی توان راجع به منزلت و نقش اجتماعی آنان سخنی گفت. به نظر می رسد که در این کتابها بطور غیر عمد و ناخودآگاه زنان حذف شده اند.

در هیچ فصل و متنی نام جدی از هیچ زنی برده نشده است؛ حتی زن در نقش های مادر و همسر کمتر دیده می شود.

تصاویر مربوط به این دوره از کتابهای ادبیات فارسی در خصوص زنان نیز بسیار اندک هستند. تعداد تصاویر زنان حتی به ۱۰ تصویر در کل کتاب ها هم نمی رسد. تقریباً می توان گفت در تمام تصاویر مربوط به زنان تصاویری غیر واضح، نامشخص و بیشتر از پشت آنان می باشد. تنها تصویر واضح از یک زن، تصویری نقاشی شده از یک مادر بزرگ است و تصویری از زنی که در خانه

مشغول پذیرایی از تعداد زیادی مرد در حال استراحت هستند. در تمام کتاب‌ها هیچ تصویری از هیچ زن نامداری وجود ندارد و در متون ادبی نام هیچ زنی آورده نشده است.

در بخش دفاع مقدس نیز هرگز از هیچ زن رزمنده، اسیر و یا مبارزی، که شاید کم باشند ولی هستند، نامی برده نشده است. زنان در این فصل از کتاب همسر شهدا و یا مادر رزمندگان و شهدا، آن‌ها هم خیلی کم‌رنگ، می‌باشند.

در فصل مربوط به فرهنگ و هنر نیز، از هیچ زن شاعری نام برده نشده است؛ کتاب پر از مردان دانشمند و عالم، فداکار و قدرتمند و نام آور در عرصه‌های مختلف سیاسی، مذهبی، ورزشی و ... است، ولی نام هیچ زنی در بین آن‌ها نیست.

در فصل زندگی نامه‌ها نیز، مختصری از زندگی چند تن از مشاهیر ایران و جهان آورده شده که همگی مرد می‌باشند؛ تنها یک پاراگراف در بالای شعری از خانم راکعی، در مورد ایشان آورده شده است. همچنین مطلبی از خانم پوران شریعت رضوی است که مربوط به همسر ایشان - مرحوم دکتر شریعتی - نوشته شده است.

زنان در کتابهای درس فارسی عمومی دوره دبیرستان، حضوری کم‌رنگ دارند و بیشتر در حاشیه داستانها هستند. در هیچ متنی زن به عنوان عنصر فعال و مهم در روند داستان نقشی ندارد و یا توجه کمی هم که به زنان در این متون شده است، بیشتر زنان وامانده اند و یا همسر شخصیت‌های اصلی داستان معرفی شده اند که در جریان و روند و کشاکش داستان بیشتر مادرانی مهربان اند که بجز گریستن به حال فرزندان شجاع و ماجراجو و فداکارشان کار دیگری از دستشان بر نمی‌آید و یا همسرانی هستند که در بحران‌های زندگی نمی‌توانند به شوهرانشان کمک کنند؛ حتی شوهرانشان با آنان مشورت هم نمی‌کنند.

در هر کتاب، از داستان رستم و سهراب حداقل دو شعر آورده شده است و فقط در یک خط نثری نام تهمینه را می‌توان از لابلای جملات به زحمت یافت.

در مورد نام آوران، فقط گوشه‌ای از زندگی نامه هلن کلر، به عنوان زن نابینا و ناشنوا به نگارش در آمده است. آن‌ها هم به نظر می‌رسد که نابینا و ناشنوا بودن هلن کلر همان قدر نقص محسوب می‌شود تا انسانی به کمال برسد، که زن بودن او مانع این رشد می‌شود.

خلاصه و جمع بندی دست آوردها و یافته ها

در بررسی که بر روی کتابهای درس فارسی مدارس ایران چاپ سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ در رابطه با نقش و منزلت اجتماعی زن صورت گرفت، نتایج ذیل حاصل شده است:

۱- از لحاظ کمی، چه در تصاویر کتاب ها و چه در متن ها، به زنان کمتر از مردان توجه شده است. در تمام کتاب ها، به خصوص کتاب های دوره راهنمایی و دبیرستان، نقش مردان از لحاظ کمی، برتر از زنان است. این چیرگی در نمایش، فزون تر محوری مردان نسبت به زنان، در ویژگی های شخصیتی، حرفه ها و نقش هایی که برای هر دو دسته در نظر گرفته شده، چشمگیر و کاملاً نمایان است؛

(از مجموع ۳۰۲۹ اسم بکار رفته در ۱۱ کتاب، ۱۶٪ اسامی مربوط به زنان است و از مجموع ۱۱۶۸ تصویر انسان، فقط ۲۴٪ تصاویر به زنان تعلق دارد. درصد بیشتر این تصاویر در کتابهای ابتدایی است و از مجموع ۱۸۵۴ واژه جنسیتی ۲۴/۵٪ آنها مربوط به زنان است. بیشترین درصد این واژه ها مربوط به واژه های جنسیتی نسبتی مانند: مادر و مادر بزرگ می باشد.)؛

۲- در بیشتر تصاویر و متون، پسرها با قدرت تر و مناسب تر برای بازی های خشن هستند. آنها ورزشکار، توانا و شایسته هستند و دخترها، ترسو، بزدل، خجالتی اند که بیشتر به کارهای بیهوده می پردازند مثل: عروسک بازی، دوخت و دوز، و زنان، که مراقب کودکان هستند؛

۳- در تمام تصاویر و متون کتاب ها، مردها علاوه بر نقش پدر، نقش های گوناگون اجتماعی و شغلی بر عهده دارند؛ در حالی که زنان بیشتر در نقش: مادر، مادر بزرگ، و خواهر می باشند و کمتر در اجتماع و در حال فعالیت های اجتماعی و شغلی بیرون از خانه دیده می شوند در نتیجه مشاغل اجتماعی مربوط به مردان، بسیار زیاد و از هر نوع می باشد. مردان در نقش های اجتماعی گوناگونی همچون مدیر و فروشنده، سیاستمدار، جهادگر و رزمنده و مبارز سیاسی، پزشک، هنرمند، دانشمند، کارمند، ورزشکار و ... البته پدر می باشند. بیشتر زنان خانه دار هستند و تنها نقش اجتماعی و شغلی زنان که به آن بیشتر اشاره شده، معلم و مدیر مدرسه است؛ (۲۳٪ مشاغل عنوان شده در کتاب ها مربوط به زنان می باشد که بیشتر از ۶۰٪ آنان معلمی است.)

۴- در کتاب های فارسی ابتدایی که بیشتر از دوره راهنمایی و دبیرستان به زنان از لحاظ کمی توجه شده است، پسرها بلندپرواز، جویای کارهای معتبر و پرهیجان، و دخترها احساساتی و

مصرف کننده نشان داده شده اند. در انجام کارها، پسران حلال مشکلاتند و مهارت دارند؛ اما دختران تپیل و مهارتی ندارند و بطور کلی، مردان فعال، و زنان منفعل می باشند.

۵- در معرفی افراد برجسته و تأثیرگذار در تاریخ علم و سیاست و فرهنگ ایران نیز زنان که نیمی از جمعیت را شامل می شدند، محو شده اند و بیشتر به کار مردان در این عرصه ها توجه شده و زنان نقش های حاشیه ای کم رنگ و بی فایده بر عهده دارند. قابل توجه است که حتی در همین نقش نیز زنان از لحاظ کمی بسیار اند هستند. مردان در همه جا حاضرند، نقش های مهمی بر عهده دارند، تاریخ را می سازند و دنیا را به پیش می برند؛ در حالیکه زنان، مطیع و فرمانبردار و در بحران ها گریان و بیشتر اسیر کارهای خانه داری و وظایف مادرانه می باشند. این موضوع در کتاب های راهنمایی و دبیرستان بیشتر مشاهده می شود؛

۶- در مورد آینده نگری پسرها و دخترها نیز در کتاب های درس فارسی مدارس ایران تبعیض جنسی آشکار است. مردها برای شغل های مهم و پردرآمد و تأثیرگذار آماده می شوند و دخترها برای مادر و همسر شدن تربیت می شوند. این کلیشه های تبعیض آمیز، ملکه ذهن دختران و پسران مدارس خواهد شد؛

۷- در زمینه های ورزشی نیز مردان فاتح و قهرمان و رکوردشکن هستند؛ ولی در هیچ کتابی، نامی از زنان ورزشکار برده نمی شود. زنان در مسابقات ورزشی حتی تماشاگر و تشویق کننده نیز نیستند؛ اما مردان قدرتمند و ورزشکارند، حتی در بازیهای کوچک و خانه؛ (در هر کتاب حداقل یک درس در مورد فواید ورزش عنوان شده که در هیچ یک از آنها از زنان ورزشکار نامی برده نشده است).

۸- در مورد تبعیض بین نقش مادر و پدر نیز می توان موارد بسیار آشکاری را دید. زنان در نقش مادرانی جلوه می کنند که در خانه به انتظار شوهر و فرزندان خود هستند و پدران در خانه حکمفرمایی می کنند و حق دارند هم پدر و هم یک فرد موفق در زمینه های دلخواه جامعه باشند؛

۹- در متن ها و تصویرهای کتاب های درسی، زنان به صورت اسیران محبوس در خانه توصیف شده اند و یگانه کارهایی هم که در بیرون از خانه انجام می دهند، دنباله وظایف خانه داری است؛

۱۰- در تمام کتاب ها فقط به نام مردان قهرمان در عرصه های اجتماعی اشاره شده و از زنان قهرمان ذکری نشده است. تنوع نقش های زنان نادیده گرفته شده؛ در صورتی که در جامعه ما،

نقش و منزلت زن در کتابهای درس فارسی مدارس آموزش و پرورش ایران..... ۶۹

زنان بیش از پیش به تحصیلات عالی راه می‌یابند و در بازار کار، در مدیریت، در هنر، جایگاه خاصی دارند. زنان امروز حتی در اداره و کشاورزی و امور دیگر، مسئولیت‌های سنگینی بر دوش دارند؛ (از مجموع ۷۸۲ نام مشاهیر، فقط ۳۷ نام مربوط به زنان، و از مجموع ۱۲۲ تصویر، فقط یک تصویر - پروین اعتصامی - مربوط به مشاهیر زن است.)

۱۱- در کتاب‌های درسی حتی نقش مادر به عنوان اولین مربی انسان‌ها نادیده گرفته شده است. مادر کسی است که فقط غذا می‌پزد و کارهای منزل را انجام می‌دهد و در نهایت از افراد خانواده پرستاری می‌کند؛

۱۲- بطور کلی حوزه فعالیت مردان در مشاغل و نقش‌های گوناگون اجتماعی، مکان باز و حوزه فعالیت زنان که از لحاظ کمی اندک است و در محیط‌های بسته مثل مدرسه خلاصه می‌شود. دختران مدارس کم‌فعالیت و پسران پرتحرک و بسیار فعال و همیشه در حال یافت می‌باشند؛

۱۳- بجز در اشعاری که زن به عنوان مادر ستایش شده، در سایر درسها به زن با دید ابزاری مورد توجه قرار می‌گیرد زن حتی در مقام مادر کسی است که صرفاً باید به کارهای خانه پردازد؛ یعنی ابزاری که بزرگترین وظیفه اش آماده کردن وسایل راحتی مادی و محیط عاطفی برای مردان خانواده است؛

۱۴- در درسهایی که از اشخاص مذهبی یاد شده؛ تمام شخصیت‌های بزرگ دینی فقط مردان هستند؛ در هیچ متنی از کتاب، حدیثی از حضرت فاطمه (س) و یا هیچ خطبی از خطبه حضرت زینب (س) و یا زندگی نامه کوتاهی از زنان بزرگ صدر اسلام که می‌توان در بین آن‌ها؛ شهید، مبارز، مجاهد، و عالم یافت، دیده نمی‌شود؛ (از مجموع ۲۹۳ نام مذهبی که در کتابها موجود است فقط ۱۷ نام مربوط به زنان است.)

۱۵- همه متون و تصاویر مربوط به دفاع مقدس، مربوط به رزمندگان مرد است که با شجاعت از آنان یاد شده و از هیچ زن مبارز و اسیر رزمنده و پشتیبان و یا فعال در دفاع مقدس یاد نمی‌شود؛ زنان متون دفاع مقدس فقط، همسران و مادران شهدا می‌باشند؛

۱۶ - متن های مربوط از نویسندگان زن، در کتاب های درس فارسی مدارس، بسیار اندک استفاده شده و در مقابل، درصد بیشتر متن ها مربوط به شعرا و نویسندگان کهن و معاصر مرد ایران و جهان می باشد؛ (از مجموع ۳۵۰ نویسنده مرد، فقط ۸۲ متن مربوطه به نویسندگان زن است).

۱۷- در مورد زندگی نامه نیز تنها گوشه ای از زندگی نامه چند زن به طور مختصر یاد شده؛ مثل: ماری کوری، هلن کلر، پروین اعتصامی؛ ولی زندگینامه تعداد زیادی از بزرگان علم و ادب و هنر و دینی ایران و جهان را می توان در کتاب های درس فارسی مدارس پیدا کرد؛ همچنین تصویر و نام تعداد زیادی از مشاهیر مرد جهان، ایران و اسلام را می توان دید و تنها تصویر زن مشهور، تصویر کوچکی از شاعره معاصر؛ پروین اعتصامی در یکی از کتابهای راهنمایی است؛ (۱۳۶) زندگینامه به صورت مختصر و یا یک درس کامل وجود دارد که دو درس هلن کلر و ماری کوری و ۵ پاراگراف، مربوط به مشاهیر زن است).

۱۸- از بین ۸۸ مؤلف متن های ۱۱ کتاب، تنها ۲۴ مؤلف زن هستند که همگی آنها مؤلف کتابهای ابتدایی می باشند. در کتاب های دوره ابتدایی که از مؤلفان زن بیشتر بهره گرفته اند، توجه بیشتری حداقل - از لحاظ کمی - به زنان در متون و تصاویر شده است.

بطور کلی نقش زنان در کتابهای درس فارسی مدارس چه از لحاظ کمی و چه از لحاظ کیفی، با نقش هایی که زنان در جامعه امروز ایفا می کنند، هیچ تشابهی ندارند و دختران در این کتاب ها با نقش های اجتماعی که توان و استعداد احراز آنها را دارند، آشنا نمی شوند.

می توان نتیجه گرفت که الگوهای مناسب در زمینه های: دینی، اقتصادی، سیاسی، ورزشی، علمی، تربیتی، ... برای دختران در تمام کتاب های درس فارسی مدارس بندرت یافت می شود.

همچنین نقاشی زنان و دختران در خانه نیز حتی با روسری و مانتو است. در کمتر تصویری می توان زنان را در محیط خانه با لباس گلدار دید. به نظر می رسد با این تصاویر دختران جوان باید به این باور برسند که برای حفظ حجاب باید شب را نیز با روسری و مانتو سپری کنند!

می توان گفت غالب نوشته ها و تصاویر کتابهای درسی، مبتنی بر تفاوت های جنسی است که قابلیت ها و توان و استعداد دختران را نادیده گرفته و همیشه نقش اول و نیروی فعال را به مردان اختصاص می دهد.

راهکارهای پیشنهادی

در این قسمت سعی شده با ارائه برخی پیشنهادها راهبردی و کاربردی قابل دسترس به افرادی که می‌توانند در این زمینه راهگشا باشند، زمینه‌های برطرف کردن تبعیض‌های جنسی در کتب درسی را فراهم کرد. یک نظام آموزش باید بتواند با شناساندن نقش اجتماعی به یادگیرندگان، مسیر و روند جامعه‌پذیری آنان را منظم تر و هموارتر کند. این امر میسر نخواهد بود؛ مگر این که الگوهای مناسب برای یادگیرندگان در همه موارد و دور از تبعیض‌های جنسی در کتاب‌های درسی منعکس باشد. با توجه به این که همه پسران و همه دختران بطور یکسان از کتاب‌های درسی استفاده می‌کنند، باید به مورد جنسیت آنها به یک میزان توجه شود و به دور از پیش داوری‌های جنسی، تصاویر و متون کتاب‌ها تدوین گردد.

۱- تهیه و تدوین کنندگان و برنامه ریزان کتاب‌های درس فارسی و مسئولین مربوطه باید هر چه بیشتر از رهنمودهای قرآن و احادیث بهره‌گیری کنند و در سایه عدالت خداوندی که برای همه انسانهاست، سعی در از بین بردن تبعیض شخصیتی و ارزشی مبتنی بر جنسیت داشته باشند. می‌توان از طریق کتاب‌های درسی، شایستگی‌ها، پایمردی‌ها، اخلاقیات، فداکاری و شجاعت‌ها را به تمام کودکان دختر و پسر آموزش داد و نیروهای مؤمن و معتقد - از هر دو جنس - را برای آزادی و استقلال و پیشرفت علمی و صنعتی کشور تربیت نمود.

۲- بهتر است از زنانی که الگوهای دینی، علمی، ورزشی، ادبی، هنری و اخلاقی هستند، و در جامعه امروز و گذشته، که بسیار وجود دارند، بیشتر سود جست تا دختران بتوانند الگوهای مناسب زندگی آینده خود را در کتاب‌های درسی بیابند تا تهاجم فرهنگی، نتواند الگوهای نامناسب در اختیار دختران جوان ما بگذارد؛

۳- زنان نیمی از جمعیت فعال کشور را تشکیل می‌دهند که از نظر میزان هوش، دقت، توانمندی و کارایی بخوبی می‌تواند با مردان رقابت کنند. شایسته است که در کتاب‌های درسی، توجه بیشتری در شناساندن این توانایی‌ها به یادگیرندگان دختر، که نیمی از مخاطبان کتاب هستند، آموزش داده شود تا در آینده به عنوان افرادی منفعل نباشند که هیچ‌گونه آینده‌نگری در زندگی خانوادگی و اجتماعی نداشته باشند. باید در متن درس‌ها رسالت بزرگ انسان بودن چه در نقش زن - مادر - و چه در نقش مرد - پدر - نشان داده شود؛

۴- از این که نظام اجتماعی و سیاسی کشور ما در راستای تعالیم اسلام استوار گشته است بر هیچ کس پوشیده نیست. پس بهتر است درباره زنان صدر اسلام که می‌توانند الگوهای مناسبی برای دختران ما باشند، در متن‌ها و تصاویر بیشتر سخن گفت تا دختران با الگوسازی که از آنها دارند، در نقش مادر، همسر و همچنین نقش‌های بزرگ اجتماعی که زنان بزرگ صدر اسلام نیز داشته‌اند، راه و رسم زندگی واقعی را فرا گیرند.

۵- آموزش و پرورش می‌تواند عامل دگرگونی مثبت جامعه باشد و کتاب‌های درسی مدارس تا حد زیادی می‌تواند در آماده ساختن آنان برای نقش آینده‌شان در مقام مرد یا زن سهم داشته باشد. این کتاب‌ها می‌تواند دنیای آدم بزرگ‌ها را بسازد؛ بنابراین ضرورت دارد که دنیای توصیف شده در کتاب‌ها با ارزش‌هایی که نه فقط ارزش‌های جامعه را مشخص می‌کند بلکه روابط میان دختران و پسران و میان مردان و زنان در جهت درست و واقعی هدایت نماید.

۶- در نقاشی‌ها، شاید بهتر باشد زنان در خانه با لباس خانگی دیده شوند تا کودکان ما احساس نکنند با پذیرفتن حجاب، آزادیشان در خانه گرفته می‌شود و بیاموزند که باید در محیط بیرون از خانه و در مقابل مردان نامحرم، حجاب داشت. نه این که زن مسلمان؛ یعنی زنی که همیشه روسری برسر دارد و هرگز نمی‌تواند لباس گلدار بپوشد یا شاد باشد و ...

بنابراین بهتر است در تصاویر، پوشش زنان در محیط‌های خصوصی مثل خانه با محیط‌های بیرون متفاوت باشد و همچنین بهتر است دختران کوچک با لباس‌های شاد و گلدار در تصاویر دیده شوند؛

۷- بهتر است در نوشتن متن و تصویرگری، از مردان و زنان به یک نسبت استفاده شود، این نویسندگان و تصویرگران باید خود به اهمیت برابری جنسیتی زن و مرد باور داشته باشند؛

۸- بهتر است در استفاده از متن‌های ادبی کهن و معاصر، از شخصیت‌های زن و مرد، که در ادبیات ایران (چه کهن و چه معاصر) و جهان کم نیستند، حتی الامکان به یک میزان استفاده شود؛

۹- در کتاب‌های فارسی دبیرستان، که متن‌های ادبی تخصصی تر شده‌اند، شاید این مطلب درست باشد که در ادبیات کهن نویسندگان و شعرای زن کمتری وجود دارند؛ ولی می‌توان از متن‌های ادبی که سرشار از ارزشهای انسانی مرد و زن به یک میزان هستند، استفاده نمود. متن‌های ادبی که زنان قهرمان در آن به اندازه مردان قهرمان شجاع و تأثیرگذار می‌باشند؛

نقش و منزلت زن در کتابهای درس فارسی مدارس آموزش و پرورش ایران.....۷۳

۱۰- در ادبیات معاصر، نویسنده و شاعران و فیلم نامه نویسان پرتوان از لحاظ ادبی و اخلاقی بسیاری داریم که شایسته است از متون ادبی این نویسندگان و شعرای ایران و جهان بیشتر استفاده کرد؛

۱۱- سعی شود در بیان واژه ها صفات مثبت و منفی از هر دو جنس زن و مرد، در کتابهای درسی آورده شود؛

۱۲- ویژگی های شخصیتی هر یک از دو جنس، به عنوان یک موجود انسانی مطرح شود؛
۱۳- به دلیل افزایش روزافزون حضور زنان در مشاغل اجتماعی بیرون از خانه، بهتر است این تحول را در کتاب های درسی نشان داد؛

۱۴- تدوین کتابهای درس فارسی در دوره راهنمایی و دبیرستان، سالها است که بازنگری نشده و کاملاً نشان دهنده اوضاع فرهنگی و اجتماعی سالهای اول انقلاب و دفاع مقدس است؛ بنابراین چنانچه این کتاب ها بازنگری شود، اوضاع جامعه دگرگون شده امروز در رابطه با نگاه به نقش های اجتماعی زنان می تواند باعث دگرگونی متن ها در این زمینه باشد؛ تأثیر این دگرگونی ها در برنامه های تلویزیونی و فیلم های سینمایی هم از لحاظ کمی و هم از لحاظ کیفی استفاده از نقش زنان در دوره های اول انقلاب نسبت به اکنون را می توان مشاهده کرد؛

۱۵- به محققینی که در آینده در این زمینه می خواهند تحقیق کنند، پیشنهاد می شود که این موضوع را در کتاب های دیگر مثل علوم و ریاضی، اجتماعی، تاریخی و ... نیز اعمال کنند و همچنین می توان درباره ارزشهایی که به شخصیت های زن و مرد در کتاب های درس فارسی اشاره شده نیز تحقیق کرد.

پی نوشت ها

1- Role	6- Structure
2- Status	7- Function
3- Theoretical appraach	8- Sample
4- Socialization	9- Social Role
5- Social relationships	10- Social status

منابع

کتاب ها

ساروخانی، باقر (۱۳۸۰). درآمدي بر دایره المعارف علوم اجتماعی. جلد اول، تهران: سازمان انتشارات کیهان،
_____ (۱۳۷۶). درآمدي بر دایره المعارف علوم اجتماعی. جلد دوم. تهران: سازمان انتشارات کیهان،

۷۴..... پژوهش نامه علوم اجتماعی، سال دوم، شماره اول، بهار ۱۳۸۷

_____ (۱۳۷۷). **روش های تحقیق و علوم اجتماعی جلد دوم نشرها و فنون**. تهران: نشر پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی،

سیف اللهی، سیف... (۱۳۷۴). **اقتصاد سیاسی ایران (مجموعه مقالات و نظرها)**. تهران: انتشارات المیزان،
_____ (۱۳۸۱). **جامعه شناسی مسائل اجتماعی ایران (مجموعه مقالات و نظرها)**. تهران: مؤسسه انتشارات جامعه پژوهان سینا،

_____ (۱۳۸۶). **مبانی جامعه شناسی**. تهران، مؤسسه انتشارات جامعه پژوهان سینا،
صفری، فاطمه (۱۳۷۰). **الگوی اجتماعی پایگاه و نقش زن مسلمان در جامعه اسلامی بر اساس جامعه اسلامی بر اساس دیدگاه امام خمینی**. تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی،

کریمی، یوسف (۱۳۸۲). **روان شناسی اجتماعی، نظریه ها، مفاهیم و کاربردها**. تهران: نشر ارسباران،
کونن، بروس (۱۳۷۵). **مبانی جامعه شناسی**. ترجمه رضا فاضل. تهران: رحمت،

کیوی، ریمون (۱۳۸۱). **روش تحقیق در علوم اجتماعی**. ترجمه دکتر عبدالحسین نیک گهر. تهران: نشر توتیا،
میشل، آندره (۱۳۷۶). **پیکار با تبیض جنسی**. ترجمه محمد جعفر پوینده. تهران: انتشارات پگاه،
یزدانی، زینب (۱۳۷۸). **زن در شعر فارسی (دیروز - امروز)**. تهران: انتشارات فردوس،

پایان نامه ها

بیرجندی شهری، شهین (۱۳۷۸). "تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه سوم از نظر جنسیت".
رضا زاده مقدم، ریحانه (۱۳۷۵). "بررسی نحوه معرفی شخصیت زن در کتب درسی دوره متوسطه نظام قدیم".
رفعت معتمدی، مریم (۱۳۷۲). "تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی و راهنمایی درباره مشاغل".
روحبخش، محسن (۱۳۷۳). "بررسی محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی در رابطه با جامعه مدنی".
عطاریان، نسرين (۱۳۶۹). "بررسی استروئید در کتاب های درسی و ادبیات کودکان". پایان نامه کارشناسی رشته علوم اجتماعی،

کلاته میمری، ولی... (۱۳۷۵). "تحلیل محتوای اشعار کتب فارسی دوره راهنمایی تحصیلی و دبیرستان".
نظیف، احمد (۱۳۸۴). "تحلیل محتوای کتب علوم اجتماعی دوره دبیرستان و پیش دانشگاهی (مقوله متوسطه)".

مقاله ها

اعزازی، شهلا (۱۳۷۰). "تضاد میان آموزش و پرورش جامعه" (بررسی کتاب فارسی اول) **فصلنامه علوم اجتماعی**. دوره اول پایین و زمستان،

انصاری، عبد... (۱۳۸۱). "اصطلاحات در آموزش و پرورش" **پژوهشنامه آموزش** ویژه نامه شماره ۱۲،

مجلات

انسان شناسی رشد، انتشارات مؤسسه اطلاعات، ۱۳۷۳

پیام یونسکو، شماره ۱۶۰، سال پانزدهم، شهریور ۱۳۶۲

پیام یونسکو، شماره ۱۹۸ و ۱۶۳، سال پانزدهم، ۶۵-۱۳۶۲

پیام یونسکو، شماره ۲۰۰ و ۲۳۰، سال ششم مرداد ۱۳۶۸ و ۱۳۶۶

ماهنامه زن، سال چهارم، خرداد و تیر ۱۳۷۴

کتاب های درس فارسی مورد بررسی

- فارسی اول دبستان (بخوانیم)، برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- فارسی دوم دبستان (بخوانیم) برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- فارسی سوم دبستان (بخوانیم) برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- فارسی چهارم دبستان (بخوانیم) برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- فارسی پنجم دبستان، برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- فارسی اول دوره راهنمایی، برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- فارسی دوم دوره راهنمایی، برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- فارسی سوم دوره راهنمایی، برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- ادبیات فارسی ۱، سال اول دبیرستان، برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- ادبیات فارسی ۱، سال اول دبیرستان، برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- ادبیات فارسی ۲، سال دوم آموزش متوسطه، (نظری، فنی حرفه ای و کار و دانش) برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴
- ادبیات فارسی ۳، سال سوم آموزش متوسطه، (شاخه نظری به استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی) برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی، ۱۳۸۴